

gare än tidningsman. Det var hos tidningen hans hjärta fanns.

Källor o litt: N Andersson, Dagspressen i Sverige (1948); T Bergkvist, Från Gefle Dagblad till MittMedia: 111 år av utveckling (2006); Glimtar från Ljusdal under 100 år: 1889–1989 (Skrifter från Ljusdalsbygdens museum, 1, 1989); K E Gustafsson, Dagspressens ekonomi 1976–2010 (2012); J-O Nyström, Hudiksvalls tidning 90 år (1999); A Sima: Ljusdals municipalsamhälle och Ljusdals köping (1939); Den svenska pressens historia, 4 (2002); S Tollin, Svensk dagspress 1900–1967 (1967); T Wådel, L S till minne (Ljusdals-Posten 14 aug 2006). – Artar i Helsing- en, Hälsinge-Kuriren o Ljusdals-Posten 31 okt 1997.

Bo Präntare

Svenfelt (före 1917 *Svensson*), **John Olof Hjalmar**, f 3 jan 1894 i Ljung, Ög, d 6 juni 1979 i Vreta kloster, där. Föräldrar: disponenten Olof German Svensson (se nedan) o Nanna Evelina Virginia Berg. Studentex vid h a l i Linköping 18 maj 14, officersex 16, löjtnant vid Svea trängkår 18, kapten i reserven 31, inskr vid Handelshögskolan i Sthlm 18, utex där 7 okt 20, studier i USA, direktörsassistent vid Sv chokladfabriks ab (senare Cloetta) 21, led av dess styr 25–72, VD där 26–1 okt 65, led av styr för [försäljn:bolaget] ab Cloetta 26–73, VD där 54–66, led av styr för ab Nissens manufacturing (från 47 ab Nissens chokladfabrik) 26–åtm 71, av styr för Gullbergs härads bank 26, ordf där 29, av Vreta klosters kommunfullm 26, v ordf där 68–71, led styr för Östergötlands enskilda banks kontor i Ljungsbro 26, ordf där 28, led av bankens centralstyr 27, ordf där 55–69, av styr för dess kontor i Linköping 29, ordf där 53, led av styr för Reppe stärkelsefabriks ab 27–åtm 70, av styr för Sv annonsörers fören senast 30–65, av styr för Sv sagofabriks försäljn:ab (Sagogrynsbolaget) 31–39, av styr för Sv choklad- och konfektyrfabrikantfören 31, ordf 66–70, hedersled där 70, led av styr för Gusums bruk 32–64, av styr för ab Sötvaruindustri 35, VD där 48, led av styr för Östergötlands civilförsvarsförbund 37–75, v ordf där o ordf i dess arbetsutskott, led av styr för Ljungsbro trafik ab 44–åtm 69, av styr för Rosenfors bruk 48–

64, av styr för Sveriges industriförbund 55, av styr för ab Förenade chokladfabrikerna (Choklad-Thule) 56–71, av styr för Sveriges chokladindustriförbund, av Östergötlands-Södermanlands handelskammare, av styr för Kemisk-tekniska o livsmedelsfabrikanternas fören, av styr för Sveriges kemiska industrikontor, av pastoratskyrkorådet o kyrkofullm i Vreta klosters förs.

G 1) 20 sept 1919(–43) i Vreta kloster m gymnastikdirektören Gunhild Elisabet Sterner, f 11 aug 1891 i Linköping, Domk, d 11 jun 1973 i Sthlm, Osc, dtr till riksdagsmannen Anders S o Fredrika Elisabet Wetterqvist; 2) 31 aug 1943 i Sthlm, Joh, m sjuksköterskan Gerda Margareta Ingeborg Wählin, f 16 april 1908 i Malmö, S:t Joh, d 17 april 1995 i Linköping, Domk, dtr till ML Peter William Laurentius W o Anna Christina Rydbeck.

Hjalmar S, son till Svenska chokladfabriksaktiebolagets grundare O G Svensson, utvecklade under sin drygt halvsekelånga verksamhetstid faderns företag till en konfektyrindustri av omfattande mått, än idag (2017) en av marknadens största aktörer på området. Företaget, mer känt genom sitt varumärke Cloetta som var namnet på det tidigare separata försäljningsbolaget och från 1980 formellt på hela företaget, kom att under flera decennier fullständigt dominera Ljungsbro och dess utveckling.

Efter officersexamen och studier vid Handelshögskolan och utomlands inträdde S 1921 i familjeföretaget. Enligt traditionen ska han ha varit den som låg bakom den slogan som lanserades 1921, ”Tag det rätta – tag Cloetta”, även om han själv hävdade att den var frukten av ”ett teamwork”. Fyra år senare blev S styrelseledamot i företaget och 1926, efter faderns död, utsågs han till VD. I likhet med sin far använde sig S dock av titeln disponent.

Konsumtionen av fabrikstillverkad konfekt började under det tidiga 1900-talet att öka. Under S:s första år i ledningen expanderade Svenska chokladfabriksaktiebolaget kraftigt och en omfattande rationalisering av driften inleddes. Arbetsstudier företogs, de administrativa systemen lades om och i själva tillverkningen infördes löpbandsprincipen. Nya maskiner införskaffades, bland annat för inpackning av kola



HJALMAR SVENFELT
Foto Ateljé Uggla
Sveriges pressarkiv, RA

som blivit en mycket populär produkt. I det moderna reklamtänkande som började utvecklas på 20-talet lade sig bolaget tidigt i täten, med paviljonger och "Cloettaflickor" på större utställningar, annonser med populära skådespelare, konstnärliga förpackningar – flera ritade av Einar Nerman (bd 26) – och tecknade reklamfilmer med humoristisk prägel. Kända personer och populära fiktiva figurer lanserades också som marsipanfigurer, fram till andra världskriget en omtyckt konfektsort.

Företaget hade överlag en stark känsla för hur nya stilar och företeelser i samtiden kunde användas. Under flyguppvisningar släpptes sötsaker i miniatyrfallskärmar och vid ett tillfälle engagerades en flygare att med sitt flygplan skriva "Tag Cloetta" över Linköpingshimlen. Vid Stockholmsutställningen 1930 lanserades den stora nyheten Örnnakao i företagets uttalat funktionalistiska paviljong, och i slutet av 30-talet spelade Cloetta in färgfilmer med ljud, några av de första som framställdes i Sverige.

Paviljongen på Stockholmsutställning-

en var ett skolexempel på tidens nya arkitektur, men S och företagsledningen var lyhörda även för funktionalismens ideologiska innehåll. Det socialvisionära tänkandet gick väl i linje med den paternalistiska ambitionen redan O G Svensson haft att göra Ljungsbro till ett mönstersamhälle – inte olik äldre tiders välordnade brukssamhällen. Visionerna inbegrep personalens hela tillvaro. Tidiga uttryck för detta var tillkomsten av idrottsplatsen Cloettavallen och Folkets park, båda invigda 1929. Faddergåvor i form av bankbok utdelades till anställdas nyfödda barn, en biståndskassa fanns att tillgå vid dödsfall, intensiv kursverksamhet bedrevs, en personalkonsulent arrangerade utflykter och semesterresor.

I det framväxande folkhemsbygget tillmättes boendefrågan den största vikt och S, starkt inspirerad också av den engelska trädgårdsstaden Bournville som chokladfirman Cadbury & Son grundat, engagerade sig i planeringen av bostadsbyggandet och av Ljungsbro i stort. Under de tidiga krigsåren anställdes den danske arkitekten Henry Fraenkel som chefsarkitekt i företaget. Denne hade kommit som judisk flyktning till Sverige och inkvarterats i Toftaholm i Småland dit även delar av familjen Svenfelt hade evakuerats. Fraenkel förenade funktionalismens idéer med trädgårdsstadens småskalighet och ritade under två decennier i Ljungsbro en rad modernistiska byggnader präglade av stark material- och färgkänsla: kontor, bostadshus, läkarmottagning, kommunalhus, busstation och en centrumbyggnad som fick det latinska namnet för kakao – Theobroma. Företagets daghem beskrevs vid sin invigning som det modernaste i landet. Projekten gavs en generös budget och tilläts hålla hög kvalitet.

Stor omsorg lades på personalbostäderna, där olika personalkategorier erbjöds olika boendeformer. Ogifta kvinnliga anställda hänvisades till den s k Evagården som nästan fick karaktären av skolhem där manliga besökare övervakades av en portvakt – något som av förklarliga skäl uppfattades som överdrivna uppfostringsambitioner. I samarbete med Svenska slöjdföreningen anordnades heminredningskursen "Bo rätt på Cloetta-sätt", som 1945 följdes av en konferens till vilken man inbjudit Socialsty-

relsen, HSB, Yrkesinspektionen mfl för att diskutera bostadsmiljöns betydelse för de ungas livsföring och utveckling. Mötet bevakades av flera tidningar och debattörer. Sonen Olofs slutsats, att ”pappa Hjalmar nog var mer intresserad av samhällsbyggnad än chokladproduktion” (Morgansdotter, s 25), framstår som rimlig.

S försummade emellertid inte på något sätt sin roll som företagsledare. Själva fabriksanläggningen utvidgades under hans ledning i flera omgångar. Redan under de första åren som disponent lät han bygga ett kemiskt laboratorium och bättre hygienutrymmen för personalen. Under 30-talet följde bl a kylcentral och kartongfabrik. Utrustningen moderniserades ytterligare med bl a den avancerade snabbgjutningsmaskinen, den första i landet som samtidigt kunde gjuta flera olika fyllningar i choklad. Som första företag i Sverige introducerade Cloetta också kontinuerlig röntgengenomlysning av färdigförpackade varor. Företaget eftersträvade ett så stort mått av självförsörjning som möjligt; förutom ett helt automatiskt kraftverk fanns bl a egen såg, bleckslageriverkstad (för burktillverkning), och reparationsverkstad.

Under åren 1935–38 inföll den mest ambitiösa expansionsperioden då en tillbyggnad tillförde flera tusen kvadratmeter till fabriken. Flera nya framgångsrika produkter lanserades, bl a Kexchoklad (1938) och Center (1941), som båda produceras än idag (2016). Under kriget stegrades den redan starka efterfrågan på godsaker till ett formligt ”chokladraseri” vilket innebar en utmaning i tider av kris och ransoneringar. Cloetta tog sig dock genom de besvärliga åren och köpte 1946 Köpenhamnsföretaget Brødrene Cloetta A/S, som grundats 1862 och 1873 etablerat systerföretaget Brøderna Cloetta i Malmö – en av föregångarna till Svenska chokladfabriksaktiebolaget.

Efter kriget uppstod andra bekymmer. Förutom den växande konkurrensen från Marabous sida var det svårt att värva tillräckligt med arbetskraft. Världskonsumtionen av choklad steg men de kakaoproducerande länderna kunde inte alltid täcka behovet, och i Sverige höjdes varuskatten. 1951 blev ett mörkt år. S var emellertid mycket skeptisk till de nya och jämförelse-

vis billiga vegetabiliska fetter som lanserades som ersättning för kakaosmör.

En motgång av nytt slag var ”snaskhattarnas” angrepp, en följd av de statliga folkhälsosatsningarnas växande fokus på tandhälsan i landet. Efterfrågan minskade och i förhoppning om att de beryktade kariesexperimenten på Vipeholmsanstalten skulle leda till framtagandet av nya och ofarliga produkter hade bl a Cloetta sponsrat projektet med stora summor. När sambandet mellan socker och karies istället blev uppenbart kände sig konfektyrfabrikanterna lurade. S, som inte gärna ville erkänna något starkare samband mellan sötsaker och karies, uppmanade sina branschkolleger att utarbeta en plan för motpropaganda. Motståndarna skulle ju uppenbarligen ”inte sky några medel för att ställa chokladindustrien i dålig dager” (En branschman..., s 5). Under 50- och 60-talen lanserade Cloetta emellertid ytterligare ett par långlivade favoriter som Ahlgrens bilar (1953) och Polly (1965).

Det sena 60-talet och tidiga 70-talet uppvisade periodvis dåliga resultat, kanske också för att Cloetta – till skillnad från Marabou – fortfarande bedrev sin produktion i ett slags bruksmiljö med de kostnader det medförde. Östgötabanken, som såväl S som hans far länge haft nära band till, sade upp sina krediter till betalning. Den hotande krisen kunde emellertid motas och under 70-talet genomfördes omstruktureringar av företaget som ökade produktionskapaciteten och innebar ett avstamp mot en modernare drift.

S kvarstod som disponent till 1965 men lämnade företags styrelse först vid nästan 80 års ålder, vilket tycks ha skett något motvilligt; han var känd för ”att hålla en mycket fast hand i styrningen” (Sköld). S var också under lång tid aktiv på ett ansenligt antal styrelseposter i olika branschammanslutningar. 1947 bildade han Hjalmar Svenfelts stiftelse, idag storägare i Cloetta, vars syfte är att se till att företaget drivs till ”båtnad för alla dem som i företaget arbetar”.

Brev från S i LSB (till S Dahlquist).

Tryckta arbeten (egna verk): En branschman ser på sin industri. Föredrag hållet av H S vid Svenska chok-

lad- och konfektyrfabrikantföreningens u. p. a., Stockholm, årsmöte den 25 maj 1954. [Omslag.] [Kolofon:] Linköping 1954. (Linköpings tryckeri AB). 16 s.

Källor o litt: E Bommenel, Sockerförsöket: karriesexperimenten 1943–1960 (2006); Cloetta: 150 år 1862–2012, ed K Christoffersson (2012); K Forsberg, Gusums bruks historia 1653–1953 (1953); M Hagsten o A Löfgren Ek, Tag det rätta tag Ljungsbro: ett socialvisionärt samhälle? (1997); A Karlsson, Far och son som industriledare, samhällsbyggare och medmänniskor (Kyrkbacken: församlings-tidning för Vreta kloster... 2015, nr 4); C Morgansdotter Blomsten, Chokladstaden Ljungsbro (2007); A o M Nydén, Folkhem på marknadens villkor (Företagsminnen 2014, nr 2); U Sköld, Hårt styrt företag nu inför skiljevägen (SvD 10 juli 1973); Svensk bankmatrikel 1935–1961 (1961); Theobroma cacao: utgiven i anledning av Cloettas 75-årsjubileum (1948). – Art:ar i Aftonbladet 27 april 1973, DN 14 okt 1920, 14 sept 1965, 25 mars 1966 samt SvD 16 maj 1970. – Nehr i DN 9 juni 1979. – Muntl meddel från S:s son Olof S.

Anders Johnson
Lena Milton

Svengren, Johan, f 4 nov 1818 i Berg, V Göt, d 22 feb 1905 i Eskilstuna. Föräldrar: bonden Sven Johansson o Maria Jonsdotter. Studier vid Skara elementarläroverk 33–34, skrivbiträde hos skogsombudsmanen S Beckmarck, d:o hos fabrikören C Zetterberg, Eskilstuna, maj 36, förest för dennes smideshandel 38–52, övertog Zetterbergs fabriksrörelse 3 jan 53, principal i Eskilstuna sparbank 53, kassör där 80–98, led av styr för Eskilstuna kanalbygge 55–60, ordf i stadens sundhetsnämnd juli 58, i stadsfullm 2 dec 62–66, v ordf där, grundare av Eskilstuna jernmanufaktur ab 24 mars 68, direktör där till 31 dec 78, därefter led av dess styr, led av styr för Mälarprovinsernas enskilda banks avd:kontor i Eskilstuna 80.

G 17 nov 1844 i Eskilstuna m Fredrika Wilhelmina Husberg, f 22 sept 1809 där, d 19 juni 1883 där, dotter till borgaren o skomakaren Carl Peter H o Eva Grönstrand.

S var bondson och föddes i Bergs församling en knapp mil norr om Skövde där han som äldst av sju syskon växte upp på gårdarna Smedstorp och Stubberud. Hösten

1833 och våren 1834 studerade han på elementarläroverket i Skara. S hade läshuvud men det fattades medel till att fortsätta skolgången. Han biträdde fadern med gårdens skötsel, men hade under studietiden lyckats skaffa sig en välgörare i kommerserådet och sidenfabrikören Carl Johan Schönherr (bd 31). Genom dennes förmedling flyttade S 1836 till Eskilstuna för att gå i tjänst hos förläggaren och smidesfabrikören Christopher Zetterberg. Hans korrespondens med föräldrarna i Västergötland i samband med flytten ger en livlig rundmålning av fristaden med sina supiga smeder och sin bråkiga hantverksskulturer. Den ger också ett rörande porträtt av en ung mans första osäkra kliv ut i världen.

Zetterberg hade 1806 grundat sin firma i två hyrda sliphus och i likhet med flera andra inom Eskilstunaindustrin under 1800-talet fungerade han både som förläggare och fabrikör. Den senare verksamheten växte särskilt efter det att han fått burskap som handlande 1813. I boden såldes olika smidesprodukter, särskilt knivar och lås. Till viss del bedrevs även grossistverksamhet, särskilt på Stockholm. En specialitet, som bl a inköptes av kronan, var sablar och andra klingvapen. S började som medhjälpare till kassören men avancerade snart till ordinarie. Efter hand blev han ansvarig för rörelsen i dess helhet och då Zetterberg 1852 avled köpte S firman för 73 000 rdr riksgälds. Hans eget kapital belöpte sig endast till 6 000 rdr. Att risktagandet varit välgrundat visade sig redan under första året då verksamheten omsatte 114 000 rdr och hans egen smidesproduktion hade ett värde av 31 000 rdr. Under 60-talet blev S stadens störste förläggare av smidesprodukter med ett stort sortiment av knivar, fickknivar, saxar och andra produkter från de många små smidesverkstäderna. Tonvikten låg under lång tid på förlagsverksamheten.

En viktig bakgrund till rörelsens ombyggnad till aktiebolag var 60-talets nedgång som nådde sin kulmen under niodåren 1867–68. Ökad internationell konkurrens parad med den omoderna förlagsverksamheten och de svåra niodåren drabbade stadens smidesindustri hårt. Det var uppenbart att en förändring var nödvändig. Förlagsverksamheten och den egna försälj-